

Г. О. Лебедєва

Дніпродзержинський державний технічний університет

ЗАГАЛЬНОРОСІЙСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ СОЦІАЛІСТИ У ДОБУ ГЕТЬМАНАТУ (КВІТЕНЬ — ГРУДЕНЬ 1918 р.)

В умовах складання та розвитку багатопартійної системи в нашій країні, активізації даного процесу під час виборчих кампаній важливо враховувати досвід діяльності українських та загальноросійських політичних партій у добу Української національно-демократичної революції 1917–1920 рр.

Історія діяльності політичних партій і рухів періоду національно-демократичної революції в Україні була однією з найменш досліджених і найбільш перекручених проблем у радянській історіографії. Всі небільшовицькі політичні партії розглядалися як “контрреволюційні”, “антинародні”, “дрібнобуржуазні”, “націоналістичні” і тому, за висновками радянських учених, були виправдано знищені [1, 2, 3].

Сучасні дослідники рішуче відмовилися від помилкових стереотипів мислення та однобічних оцінок [4, 5, 6]. Проте питання про взаємовідносини загальноросійських соціалістичних партій з українською національною владою і українськими соціалістичними партіями в період з квітня по грудень 1918 р. остаточно не з’ясоване.

Дана робота має за мету детально розглянути взаємовідносини українських та російських політичних сил та визначити вплив російських соціалістів на перебіг подій в Україні в період Гетьманату, на основі фактичного матеріалу архівних фондів та періодичних видань.

Відразу після перевороту П. Скоропадського російські меншовики та есери виступили проти нового гетьманського уряду, який своєю діяльністю перекреслював усі революційні здобутки та спирався на німецьких окупантів. Так 10 травня 1918 р. ЦК партії меншовиків прийняв спеціальну резолюцію “Про державний переворот на Україні”, в якій вказувалося, що це є реакційний переворот, який “різко посилює розчленування Росії” і перевертає Україну в німецьку колонію [7]. Тому наголошувалося на необхідності рішучої боротьби з гетьманщиною.

16–18 травня 1918 р. у Києві відбувся розгорнутий пленум За-

гальноукраїнського комітету РСДРП(м), створеного напередодні перевороту на загальноукраїнській партійній конференції меншовиків України [8]. По відношенню до Гетьманату були дві точки зору. Праві меншовики визнавали “реакційний характер” нової влади, але закликали до порозуміння з нею, до пошуку контактів і компромісів. Ліві меншовики закликали до “найрішучих методів боротьби” [9, 10]. На пленумі була прийнята резолюція, яка визначала загальну позицію партії в Україні. Головним завданням визнавалася боротьба проти реставрації старого ладу, за встановлення та утвердження народо-владдя під гаслами: “загальне виборче право; установчі збори; демократична республіка; федерація України й Росії; проведення загальної реформи в інтересах селянства і заради зростання виробничих сил країни” [11].

Важливе значення для меншовиків України мали рішення травневої Загальноросійської наради у Москві 20–28 травня 1918 р., де була розроблена нова тактика партії, яка суттєво відрізнялася від попередньої. Так, всупереч вимогам правих, які наполягали на тактиці бойкоту Рад, ліві меншовики на чолі з Ю. Мартовим, що значно переважали на нараді і в цілому у партії, відкинули як помилкову тактику правих і прийняли нову тактику — участі в Радах. Це було значне зсування вліво всієї партії. Нарада наголошувала на необхідності боротьби проти влади гетьмана П. Скоропадського в Україні, вимагала не визнавати Брестського миру, який “призвів до розпаду єдиної держави” [12]. Партія меншовиків не відмовилася від ідеї відтворення “єдиної та неподільної” Росії, тому підкреслювалося, що класовим завданням “є боротьба за повернення Росії незалежності, за встановлення її єдності” [13].

Меншовики України, виконуючи рішення травневої наради, підіймалися на боротьбу з гетьманщиною і німецькими окупантами. Головним завданням партії в цей час було повалення гетьманської влади, яке, за думкою меншовиків, буде можливим тільки в разі відносно тривалої підготовчої роботи. Для здійснення цієї політики використовувалися легальні можливості: робота в органах місцевого самоврядування, у друзі тощо.

7–16 травня 1918 р. в Москві відбулася VIII нарада партії есерів. На нараді партія продемонструвала певну готовність до конструктивної роботи в соціально-економічній галузі. Гарантом вирішення со-

ціально-економічних завдань була названа “тверда демократична влада, яка спирається на народну підтримку”. У ряді доповідей пропонувалися заходи в галузі робітничої, аграрної, федеративної політики [14]. Це свідчило про початок формування у есерівських ідеологів особистої програми модернізації суспільства. У центрі уваги наради були питання анулювання Брестського миру та відродження органів народовладдя на чолі з Установчими зборами. Головним завданням визначалося відтворення незалежності Росії та відродження її національно-державної єдності.

В Україні праві есери (особливо Києва і Південно-Західного регіону), засуджуючи на словах “німецький імперіалізм”, співпрацювали з гетьманською владою [15]. Вони намагалися втілити в життя свою програму демократизації суспільства шляхом угод та взаємних поступок уряду. Ліві есери закликали до рішучої збройної боротьби з контрреволюційним режимом Гетьманату і німецьким імперіалізмом, висували вимоги збереження системи Рад, скликання Установчих зборів, висловлювалися проти розгону Центральної Ради. Було прийняте рішення про повернення до тактики індивідуального терору — старої, хоча й не зовсім надійної зброї соціалістів-революціонерів. Виконуючи свою програму, лівоесерівські бойовики невдовзі з головою поринули в партизанську боротьбу проти гетьманської окупаційної армії. 30 липня 1918 р. лівим есером Б. Донським було вбито командувача групи німецьких військ в Україні генерала-фельдмаршала Ейхгорна [16]. Факти терористичної діяльності лівих українських есерів не відомі, проте вони вітали цей крок російських есерів і засуджували виступи тих кіл, у тому числі й українських (органів УПСФ, УСДРП), які протестували проти подібної тактики [17].

Протиборство українських і російських соціалістів у робітничому русі за часи П. Скоропадського закінчилося перемогою російських соціалістів. Після невдалої спроби українських соціал-демократів консолідувати зрусифікований робітничий клас України під українським національним прапором керівництво робітничими організаціями захопили меншовики. Як зазначалося на травневій (1918 р.) всеукраїнській конференції професійних спілок, “у широкому робітничому русі вже не залишилося прихильників українських національних організацій” [18]. Відтоді профспілковий рух в Україні розвивався на інтернаціональних засадах.

Меншовики і есери послідовно виступали за єдність з російським профспілковим рухом, за спільні принципи профспілкового будівництва. Водночас, враховуючи бурхливе зростання національної свідомості в період оформлення й існування української національної державності, російські соціалісти, у відповідності з інтернаціоналістським характером соціал-демократичної ідеології, висували гасло національно-культурної автономії. Її впровадження забезпечувало реальну мовну рівноправність робітників різних національностей і вільне задоволення їх культурно-національних потреб. При цьому планувалося створення національних секцій при інтернаціональних профспілкових об'єднаннях. Домагаючись консолідації робітничого руху, меншовицькі лідери були проти насильницької уніфікації профспілкових організацій. Тому в Україні активно діяли і професійні спілки, очолювані українськими соціал-демократами (наприклад, об'єднання залізничників і поштово-телеграфних працівників).

Принципи, які лягли в основу професійного руху, були вироблені на Першій Загальноукраїнській конференції професійних спілок в Києві 21 – 27 травня 1918 р. Вона була скликана з ініціативи київського та харківського Центральних бюро спілок, де більшість належала саме меншовикам та есерам. В післяжовтневій Росії ця конференція була єдиним великим з'їздом, який пройшов під керівництвом соціал-демократів. Конференція утворила загальноукраїнський центр професійних спілок — так званий Уцентропроф з 25 осіб, серед яких меншовики мали абсолютну більшість [19]. Утворення національного профспілкового центру мало прихований політичний сенс і було спрямоване проти загрози більшовицького диктату над загальноросійським профспілковим рухом в умовах більшовицької влади в Росії.

Уцентропроф давав дозвіл на проведення політичних страйків, а також вирішував суперечливі для професійних об'єднань питання. Під керівництвом Уцентропрофу профспілки України протягом наступних місяців провели велику організаційну роботу, утворивши цілу низку крайових виробничих об'єднань. Їх політична діяльність головним чином була спрямована на боротьбу за існування легальних спілок та проти переслідувань, яких вони зазнавали. Профспілки запобігали загостренню окремих економічних конфліктів, а за-

хист інтересів робітників намагалися здійснити, по можливості, шляхом переговорів із промисловцями й представниками органів влади, включаючи й представників окупаційної влади. Але в деяких випадках профспілки проголошували страйк з огляду на важке становище робітників.

У жовтні 1918 р. нарада профспілок України з питання тактики політичної боротьби постановила, що профспілки не повинні брати на себе ініціативу по організації масових виступів активного характеру, які можуть призвести до ще більшого придушення робітничого класу і остаточного розгрому його профспілкових організацій. Однак менше ніж через місяць керівники променшовицьких профспілкових об'єднань змінили свою позицію. Профспілкова нарада, скликана в Києві 11 листопада 1918 р., прийняла рішення про необхідність “відкритих виступів проти гетьманського режиму” [20]. Масові політичні страйки, які через кілька днів охопили промислові регіони республіки, засвідчили переважаючий вплив меншовиків в українському професійному русі.

З часом роль променшовицьких профспілкових об'єднань у поваленні гетьманського режиму була забута як українськими соціал-демократами, так і більшовиками. С. Кульчицький, розглядаючи внесок робітничого класу України в боротьбу з окупантами і гетьманським режимом, зазначає, що за умов окупації “навіть економічні страйки... набували політичного спрямування”, і, як доказ, цитує повідомлення київського градоначальника гетьманському міністрові внутрішніх справ. Однак це зауваження торкається лише літа 1918 р. [21].

Представники гетьманської місцевої адміністрації повсюди затримували реєстрацію статутів професійних спілок, що тимчасово припиняло їх діяльність. Крім адміністративного тиску на професійні об'єднання, широко практикувалися репресії проти керівників робітничих організацій — обшуки, арешти і навіть вбивства. Восени 1918 р. були заарештовані голова Уцентропрофу О. Смирнов і завідувач юридичного відділу В. Севрук [22].

Розпорядження та закони гетьмана викликали велике незадоволення народних мас. У відповідь на жорстокий терор поміщицьких карних відділів почалися селянські повстання. Вони поширювалися, “вкриваючи” цілі регіони, перетворюючись на дедалі змістовніші

і радикальніші. Боротьба велася партизанськими засобами селянами під проводом лівих російських та українських соціалістів-революціонерів і більшовиків.

У 1918 р. ліві есери, як російські, так і українські, вже йшли разом з більшовиками, але ще продовжували існувати як самостійні політичні організації. Ліві російські есери у листопаді 1918 р. створили нову партію – Українську партію лівих соціалістів-революціонерів (УПЛСР), яка теж була масовою і впливовою серед робітників і селян [23].

Основна частина українських есерів, російських соціалістів та більшовиків продовжували безкомпромісну партизанську боротьбу з окупантами і гетьманською адміністрацією. Праві соціалісти відкидали тактику рішучого протесту, щоб, як казали вони, “хоч щось зберегти від загального потоку” [24]. Саме тому вони не виступали відверто проти уряду П. Скоропадського.

У доповіді міністра внутрішніх справ від 31 жовтня 1918 р. рішучому переслідуванню, арештам, обшукам пропонувалося піддавати лише такі “таємні та явні співтовариства”, як РКП(б), КП(б)У, партії та гуртки анархістів усіх відтінків, організації лівих російських есерів та лівих українських есерів, що приєдналися до більшовиків, організації правих російських есерів, як такі, що “виявили прагнення до створення на Україні організацій для збройного повстання проти гетьманської влади”. Всі інші партії, організації, спілки, гуртки мали лише перебувати “під неослабним наглядом адміністративної влади” [25].

Ініціативу об’єднання українських політичних партій, культурних, економічних та професійних організацій узяли на себе українські соціал-демократи на чолі з В. Винниченком і С. Петлюрою. Так у середині 1918 р. був утворений Український Національний Союз в результаті приєднання до УНДС широкого спектра українських партій і груп. При цьому з нього було “викинуто” демократів-хліборобів — тобто гетьманців-державників. Негативне ставлення до чинної державності виявилось у вилученні з назви союзу слова “державний”, і відтепер він став іменуватися Українським національним союзом. Нова платформа була зафіксована в “Статуті Українського Національного Союзу”.

П. Христюк, як представник лівиці національних сил, вважав,

що слід дотримуватися тактики творення не лише єдиного національного фронту, “високопатріотичних українських організацій”, але й соціалістичної, інтернаціональної, у кращому розумінні цього слова, роботи серед робітництва. Лише так, на його думку, можливо було усунути антагонізм між містом і селом. Що ж до позицій правиці УСДРП, то він писав, що остання тяжіла не лише до утворення єдиного національного фронту, а й у бік народження угодовства й збереження національно-політичних здобутків українською нацією ціною примирення з гетьманщиною. А такий варіант П. Христюк вважав наївним і неможливим [26].

Незважаючи на те, що як українські, так і російські соціалісти встали у відкриту опозицію Гетьманату П. Скоропадського, єдиного інтернаціонального об’єднання демократичних сил так і не відбулося. Російські есери і меншовики не були прилучені до УНС через розходження з українськими соціалістами по головному питанню — меншовики і есери не змінили свого ставлення до українського державотворення. З часом УНС усе більше перетворювався на осередок легальної боротьби, навколо якого гуртувалися сили українського національного руху.

Література

1. Гусев К. В. Партия эсеров: от мелкобуржуазного революционизма к контрреволюции. — М.: Мысль, 1975.
2. Непролетарские партии России. Урок истории / Под ред. И. И. Минца. — М.: Мысль, 1984.
3. Рубан Н. В. Октябрьская революция и крах меньшевизма. — М.: Политиздат, 1968.
4. Політична історія України ХХ століття: У 6 т. / Редкол.: І. Ф. Курас та ін. — Т. 2: Революції в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917–1920) / В. Ф. Верстюк, В. Ф. Солдатенко. — К., 2003.
5. Рубльов О. С., Реєнт О. П. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. — К., 1999.
6. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Концепція та історіографія (1918–1920). — К., 1999.
7. Партийные известия (ЦК меньшевиков). — 1918. — № 7.
8. Большевики после Октябрьской революции: Сборник статей и воспоминаний Б. Николаевского, С. Волина, Г. Аронсона / Ред. Ю. Фельштинский). — Venson, 1990. — С. 14.
9. Киевская мысль (Газета правоменьшевистского оборонического направления). — 1918. — 20 мая.

10. Наш Юг (орган Харьковского и областного комитета меньшевиков Донецкого и Криворожского бассейнов). — 1918. — 22 мая.
11. Новая жизнь (орган группы меньшевиков межрайонцев). — 1918. — 9 июня.
12. Партийные известия (ЦК меньшевиков). — 1918. — № 8.
13. Новая заря (орган комитета РСДРП. Москва). — 1918. — № 5–6.
14. Постанови та резолюції VI та VIII нарад партії есерів, I наради партії есерів України і протокол обласної конференції есерів області Війська Донського. — ЦДАКУ. — Ф. 1435. — Оп. 1. — Од. зб. 1. — Арк. 2.
15. Политические партии России в контексте её истории. — Ростов н/Д, 1998. — С. 201.
16. Политические партии России: история и современность / Под ред. проф. А. Зевелева. — М., 2000. — С. 375.
17. Політична історія України ХХ століття: У 6 т. / Редкол.: І. Ф. Курас та ін. — Т. 2: Революції в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917–1920) / В. Ф. Верстюк, В. Ф. Солдатенко. — К.: Генеза, 2003. — С. 246.
18. Мовчан О. М., Реєнт О. П. Міжпартійна політична боротьба у профспілковому русі України (1917–1922 рр.) // Укр. іст. журн. — 1995. — № 5. — С. 15.
19. Волин С. Меншевики на Україні (1917–1921) / Ред. Ю. Фельштинский. — Benson, 1990. — С. 55.
20. Колесников Б. Профессиональное движение и контрреволюция. Очерк из истории профессионального движения на Украине. — Х., 1923 — С. 113.
21. Коваль М. В., Кульчицький С., Курносів Ю. Історія України. — К., 1992. — С. 86.
22. Мовчан О. Придушення меншовицької опозиції в профспілковому русі України (1920–1924рр.) // Укр. іст. журн. — 1993. — № 2–3. — С. 37.
23. Ветров Р. І. Політичні партії України на початку ХХ століття (1900–1925 рр.). — Дніпродзержинськ, 1997. — С. 70.
24. Рафес М. Накануне падения гетьманщины. Из переживаний 1918 года. — К.: Партвидав, 1919. — С. 90.
25. Довідки інформаційного відділу про активних членів російської партії соціалістів-революціонерів. 18 вересня 1918 р. — ЦДАВОУ. — Ф. 1216. — Оп. 1. — Од. зб. 245. — Арк. 1.
26. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917–1920 рр.: У 4 т. — Т. 3 — Прага, 1921. — С. 87.